Theodor CODREANU

O istorie a gândirii filosofice eminesciene (I)

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică" a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebuniei"* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012), *Literatura română acasă* (2014), *Dialogurile unui provincial* (2015) ș. a. Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

Eminescologia, ca știință centrală a culturii românești moderne, și-a descoperit proprii istorici, de la Dimitrie Popovici la Constantin Cubleșan. Între aceștia, filosoful și universitarul băcăuan Ștefan Munteanu a creat pârtia care încununează cercetarea istoriei receptării relației complexe dintre poezie și filosofie în opera eminesciană. Întâlnirea domniei sale cu Eminescu s-a produs de timpuriu, începând cu teza de doctorat *Filosofia indiană și creația eminesciană* (care se va tipări, apoi, la Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997; versiunea în spaniolă, de Alexandru Belemuski, Editura Niram Art, Madrid, 2015), continuând cu *Fulgurații eminescologice* (Bacău, Editura Moldavia, 2000), *Mihai Eminescu's Contribution to the Philosophy of Law*, trad. în engleză: Nicoleta Botez, Editura Lambert Academic Publishing Saarbrücken, Germania, 2014 pentru ca, apoi, să-și focalizeze atenția către *O istorie a opiniilor privind filosofia lui Eminescu*, primele două volume apărute deja la Editura Eikon din București, în 2017 și 2019. Volumul I a și fost încununat cu Premiul Național „Mihai Eminescu" pentru exegeză, la Suceava, în 2018.

Gândirea filosofică a lui Eminescu, începând cu Titu Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea,

BDD-A31142 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:27 UTC)

Al. Grama și următorii a fost fie recunoscută, fie negată, în genere, sub semnul comparatismului sursierist, fiecare evaluând-o după educația lui intelectuală și politică, temeliile culturale fiind recunoscute și analizate îndeobște ca influențe benefice sau profund pernicioase, ca în cazul Schopenhauer, el însuși acuzat și pus sub ghilotina ideologică a „pesimismului". În orice caz, lui Eminescu nu i s-a recunoscut statutul de *filosof* original, decizia lui G. Călinescu (conform căreia filosofarea eminesciană s-ar reduce la un comentariu în marginea lui Schopenhauer) fiind asimilată și de Academia Română, Eminescu lipsind din tratatul *Istoria filosofiei românești* (1972). Doar filosofi izolați, ca M. Ciurdariu sau Tudor Ghideanu și-au asumat tendința de a ieși din „boicotul" istoriei, revizuirea critică propriu-zisă venind fie din exil (Constantin Amăriuței, Vintilă Horia ș.a.), fie din țară (Constantin Noica, 1978, Anton Dumitriu, Constantin Barbu, 1985), fie de la personalități străine, precum Rosa Del Conte (1961) sau Svetlana Paleologu-Matta (1988).

Cercetarea devotată și lucidă a lui Ștefan Munteanu vine să acopere filonul cardinal al cugetării eminesciene, prezent secvențial sau în complexitatea lui, în opera unor personalități diverse. Volumul I se oprește la Maiorescu, Constantin Dobrogeanu-Gherea, Grigore D. Pencioiu, Nicolae Petrașcu, Vasile Goldiș, Vasile Gherasim. I.A. Rădulescu-Pogoneanu, Panait Cerna, Henri Sanielevici, Mircea Djuvara, Mircea Florian, Marin Ștefănescu, Romulus Demetrescu, Sterian C. Dumbravă, Henrieta Sachelarie, Cezar Papacostea, Gh. Bogdan-Duică, Iulian Jura, Ion Sân-Giorgiu, Grigore Tăușan, Ion Petrovici și Tudor Vianu. Volumul al II-lea, asupra căruia voi zăbovi în notele de față, radiografiază opera eminescologică, sub unghi filosofic, a următorilor: Alexandru Grama, Nicolae Zaharia, Ciprian Doicescu, Demetrio Marin, Rosa Del Conte, Sergiu Al-George, Marin Tarangul, Octavian Vuia, Constantin Amăriuței, Alexandru Boboc, Tudor Cătineanu, Vasile Muscă, Elvira Sorohan.

S-a întâmplat un fenomen ciudat: prima carte despre Eminescu a venit din Ardeal, de la canonicul blăjean Alexandru Grama, o carte a negației radicale, în numele moralei și patriotismului, adică atacând două puncte tari ale caracterului poetului și gânditorului care a fost și principala voce din vechiul regat pentru refacerea Daciei Mari, într-un

BDD-A31142 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:27 UTC)

moment când diplomația românească negocia un tratat secret de alianță cu Puterile Centrale, tratat care însemna tocmai renunțarea la un asemenea proiect politic venit chiar din partea ardelenilor prin Societatea „Carpații", înființată, simbolic, la 24 ianuarie 1882. Mihai Ralea definea inteligența, în 1935, ca fiind capacitatea evitării *confuziei punctelor de vedere*. În această capcană cădea părintele Grama transferând ostilitatea lui acerbă față de Junimea și de Titu Maiorescu într-o adevărată ură față de Eminescu. Studenta de la fizică, din exemplul lui Ralea, nemaiputând să-și apere punctul de vedere în fața celeilalte, a izbucnit în plâns de ciudă, răbufnind: „Așa-mi trebuie mie dacă stau de vorbă cu o *tuberculoasă*!" Gravă confuzie între planuri total diferite. Disputând cu Maiorescu, Grama, aflat în impas, aruncă eticheta *„tuberculoasă"*, asupra lui Eminescu (bănuit a fi mai primejdios decât mentorul Junimii), acuzându-l, totodată, de o contaminare culturală dinspre un alt „tuberculos", Schopenhauer: „Filosofia pesimistă a lui Schopenhauer a sădit în inima lui, încă de timpuriu, o ură și un urât față de toată existența. Pentru el, și cerul e un «mausoleu». Pentru el, pământul era numai un «brus de tină», iar «a fi e o nebunie și tristă și goală». Pentru el, «decât viața aceasta e mai bun nimica»". Și: „Astfeliu, tot cuprinsul poeziilor lui Eminescu este monstruos. De o parte, pesimismul lui Schopenhauer, iar de cealaltă iubirea sexuală sau erotismul desfigurat și mutilat de loviturile pesimismului, o specie de Ianus cu doauă fețe înfricoșate".

Arhetipul Grama părea că a dispărut din cultura noastră. Aproape surprinzător, a reizbucnit violent, după 1989, cu faimosul număr al revistei „Dilema" din 1998. Efectul nu putea fi decât similar cu al celui de după apariția cărții lui Grama, din 1891, observă Ștefan Munteanu: „Altfel spus, studiul lui Alexandru Grama nu numai că nu a avut urmările scontate, ci a stârnit, prin totala negare a creației eminesciene, un curent de susținere și de impunere a operei poetului-cugetător în conștiința națională" (p. 8). La fel, după acuzele/negarea radicală din „Dilema": o extraordinară resurecție a eminescologiei, cum a constatat istoricul acestui fenomen, Constantin Cubleșan.

Nicolae Zaharia (1868-1924) a avut succes, o vreme, cu un volum de studii din 1910 (*Mihail Eminescu. Pesimismul, nebunia și geniul și personalitatea sa artistică*), urmat de o monografie, *Mihail Eminescu. Viața și*

BDD-A31142 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:27 UTC)

opera sa (1912), toate împănate, în cheie psihologică, cu teoria lombrosiană asupra relației dintre geniu și nebunie. N. Zaharia a fost „pus la punct" de G. Călinescu, acesta considerându-l, cam dur, „un biet om incult și maniac". N. Zaharia admitea că Eminescu a fost nu numai poet, ci și filosof, dar fără un sistem filosofic propriu, adoptând „vederile lui *Kant*" și, privitor la viață, „părtașul înfocat al lui Schopenhauer", ca *„pesimist* în toată puterea cuvântului". Cu această evaluare, criticul a încercat să explice de ce traducerile din Eminescu în alte limbi nu au succes, despicând antinomic *fondul* de *formă*: „Poeziile lui, traduse în limbile franceză și germană, nu au făcut mare efect, căci ideile cuprinse în ele sunt cunoscute de mult timp streinilor. Așa încât, prin traducere, li s-a luat calitatea de căpetenie, prin care se distingeau: *originalitatea formei*". Totuși, N. Zaharia admitea o anume coerență, atât în poezie, cât și în proză, între „imaginația de poet cu gândirea de filosof", observă Ștefan Munteanu (p. 37).

Mai puțin cunoscutul Ciprian Doicescu (autor al unei monografii despre Octavian Goga și traducător al Iuliei Hasdeu din franceză în română) îi atrage atenția criticului prin lucrarea *Eminescu. Izvoare de inspirație, preocupări de cultură* (1932, 1939). Doicescu încearcă printre cei dintâi să pună în matcă problema influențelor în opera lui Eminescu, părăsind atotdominanta tradiție a sursierismului: „Cum adică? A transpus Eminescu o simțire a unui poet antic, bunăoară, în sufletul lui? A adus oare gingășia versului său ca pe o marfă de import? Nu. Un poet ca el nu poate fi influențat și deci *înrâurit* de alți poeți…". Doicescu admitea problema influențelor doar în știință, nu în poezie sau în filosofie. Așa-zisele influențe sunt, în realitate, doar „preocupări de cultură". Autorul îi reproșa lui Tudor Vianu că a confundat „izvorul de inspirație" cu „înclinarea poetului către o anumită filosofie": „Altfel, Domnia-Sa n-ar fi făcut aprecieri iluzorii între Eminescu și etica lui Schopenhauer pornind de la dorința de a căuta influențele, din care marele poet și-a plăsmuit – zice-se – poezia". Ciprian Doicescu se află în prejma unui *metabolism* cultural în creație, punându-l însă doar pe seama *voinței* creatorului: leul se hrănește cu antilope, dar nu devine antilopă, s-ar putea spune. Din păcate, autorul nu ajunge până acolo, deși pune influențele aproape goethean, în sensul afinităților elective: „În cugetarea lui Eminescu vom găsi puncte de contact cu filosofia indiană, cu gândirea eleată și cu Platon, precum și cu filosofia cu ascendență

BDD-A31142 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:27 UTC)

platoniciană (Giordano Bruno, Kant, Schopenhauer). Aceste puncte de contact sunt *naturale* la un cugetător ca el. Preocupările lui de cultură s-au îndreptat către acele concepții, fiindcă numai acolo a găsit explicat mai bine absolutul către care a năzuit o viață". Toate *„cristalizându-le în ceea ce era specific personalității sale*". În consecință, de pildă, referitor la *Luceafărul*, invocă observația bine cunoscută a lui Gh. Bogdan-Duică referitoare la basmul *Fata în grădina de aur*: „Puțin i-a dat lui Eminescu basmul, aproape tot, i-a dat el basmului". Apoi, în pofida contactului cu budismul, Eminescu n-a fost budist, iar *dorul nemărginit* nu este „voința de a trăi" a lui Schopenhauer, cum credea Tudor Vianu. Comparatismul antisursier este extins la toate contactele filosofice eminesciene: „Marele merit al autorului, deși a rămas necunoscut, este de a fi atenționat asupra felului cum trebuie pusă problema influențelor când vorbim de creația eminesciană" (p. 50). Din păcate, Ciprian Doicescu se oprește la acest stadiu polemic, fără a ne spune prea mult despre gândul filosofic eminescian.

O surpriză poate fi considerată prezența în volum a lui Demetrio Marin (1914-1978), originar din satul Peicani, comuna Jigălia, fostul județ Fălciu (azi, în comuna Găgești, județul Vaslui), beneficiar, în 1941-1943, al unei burse a Academiei Române din Roma, apoi în 1946 al unei alte burse în Italia, rămânând acolo după invazia sovietică în Țară, devenind universitar la Bari, convertit la catolicism în 1950, cu o remarcabilă carieră de filosof și de eminescolog, din opera căruia au fost traduse două cărți la Editura Institutul European din Iași, patronate de Traian Diaconescu: *Eminescu și cultura indiană* (2004) și *India și Occidentul* (2007). Primul dintre cele două volume adună toate studiile eminescologice ale lui Demetrio Marin. „Studiile sale despre Eminescu – apreciază Traian Diaconescu în prefață – se disting prin atitudine și fevoare. Eminescu este un simbol care-i luminează dorul de țară și-l unește cu patria din care s-a exilat. Prin conexiunile sale istorice și comparative, magistrul Demerio Marin descoperă în Eminescu unul dintre cei mai mari poeți din cultura europeană. Cartea sa propune răspunsuri la probleme controversate dar, mai ales, ridică întrebări incitante care aprind spiritul nostru umanist". În postfața la studiul *Eminescu și cultura indiană*, Gheorghe Drăgan atrăgea atenția asupra părerii lui Demetrio Marin că „întreaga creație artistică eminesciană se află în contradicție cu învățătura creștină", încât idealul său uman

BDD-A31142 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:27 UTC)

n-ar fi nici sfântul, nici eroul creștin, ci ascetul budist. *Necreștinismul* lui Eminescu a fost susținut, în vremea din urmă, și de Răzvan Codrescu, apelând la argumente de dogmatică ortodoxă, iar de către jurnalistul încrâncenat Cristian Tudor Popescu, din perspectiva raționalismului ateist. Demetrio Marin apelează esențial la filosofia pesimistă ale vechilor hinduiști coroborată cu „budismul" lui Schopenhauer trecut prin interpretarea lui Max F. Hecker din 1897 (*Schopenhauer und die Indische Philosophie*). Spre deosebire de ceilalți filosofi romantici germani (Fichte, Schelling, Hegel), care construiau o metafizică pe fundamente raționale, Schopenhauer l-ar fi atras pe Eminescu prin *voința irațională*, producătoare de *durere*, ca în budism. Așa ar fi devenit poetul român „unul dintre discipolii fideli ai lui Schopenhauer", ca scriitor, filosof (fără sistem), unul dintre cei mai mari lirici ai literaturii universale. Uriașul merit al lui Eminescu, în consecință, este că, în materie de pesimism, nu are echivalent nici în literatura română, nici în cea universală (p. 57). Demetrio Marin credea că „pesimismul" eminescian nu are contingențe cu al Ecleziastului: „Eminescu se deosebește total de Biblie și cu atât mai mult de creștinism". Din acest punct de vedere, Demetrio Marin îl depășește pe Călinescu, cel ce reducea gândirea poetului la un simplu comentariu în marginea lui Schopenhauer (p. 58). Firește, numai că reducționismul comparatist îi joacă feste lui Marin, atunci când încearcă să interpreteze *Rugăciunea unui dac* prin grila propusă, descoperind în ea „o adevărată sete de stingere, de sinucidere" (p. 59): „Aici, fără cunoașterea doctrinei budiste – credea hermeneutul româno-italian – nu am putea înțelege semnificația profundă a «straniei rugăciuni eminesciene»". Se vede treabă că lui Demetrio Marin i-a rămas necunoscută viziunea profund creștină a lecturii cioraniene a *Rugăciunii unui dac*, capodoperă din care s-a nutrit filosofia autorului *Manualului de descompunere*, ca și întreaga operă a lui Cioran. Criticul s-a străduit să decripteze și alte capodopere eminesciene prin același referențial filosofic. în plus, în Luceafărul, desprinde antinomia kantiană insolubilă bărbat/femeie, *noumen/fenomen*, ceea ce ar fi produs dezechilibrul mintal al poetului, prăpastia nebuniei (p. 61). Antinomie trecută și ea prin filosofia indiană. În ce privește femeia, Marin admite că ipostaza de *înger* se apropie de creștinism, bărbatului fiindu-i rezervată apropierea de Dumnezeu. Totuși: „Se pare că experiența personală în iubire i-a confirmat poetului existența unei alte concepții, diferită,

BDD-A31142 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:27 UTC)

ba chiar opusă creştinismului, conform căreia femeia nu este un înger păzitor, întrucât ea, cu natura ei specifică, instinctuală, cu eleganţa ei, cu drăgălăşenia ei, cu cochetăria, cu frivolitatea ei înnăscută, cu minciunile şi înşelătoriile ei, constituie cel mai serios obstacol în calea desăvârşirii spirituale a bărbatului, a perfecţiunii sale, a indianizării". Femeia este obstacolul în calea atingerii idealului ascetic indian. Nu Iisus, ci ascetul indian este măsura absolutului, desprinderea totală de *fenomen*, întruparea femeii. Din păcate, opera lui Eminescu, în complexitatea ei, i-a rămas străină lui Demetrio Marin. Dacă i-ar fi citit publicistica, ar fi ajuns la creştinismul profund al poetului, chiar la nivel teologic. Iată un pasaj din „Timpul" (an VI, nr. 81, 12 aprilie 1881, p. 1.), care răstoarnă toate speculaţiile celor care îi neagă lui Eminescu miezul ontologic creştin: „Învăţăturile lui Buddha, viaţa lui Socrat şi principiile stoicilor, cărarea spre virtute a chinezului Lao-tse, deşi asemănătoare cu învăţămintele creştinismului, n-au avut atâta influenţă, n-au ridicat atâta pe om ca Evanghelia, această simplă şi populară biografie a blândului nazarinean a cărui inimă a fost străpunsă de cele mai mari dureri morale şi fizice, şi nu pentru el, pentru binele şi mântuirea altuia. Şi un stoic ar fi suferit chinurile lui Hristos, dar le-ar fi suferit cu mândrie şi dispreţ de semenii lui; şi Socrat a băut paharul cu venin, dar l-a băut cu nepăsarea caracteristică virtuţii civice a antichităţii. Nu nepăsare, nu dispreţ: suferinţa şi amărăciunea întreagă a morţii au pătruns inima mielului simţitor şi, în momentele supreme, au încolţit iubirea în inima lui şi şi-au încheiat viaţa pământească cerând de la tatăsău din ceruri iertarea prigonitorilor. Astfel a se sacrifica pe sine pentru semenii săi, nu din mândrie, nu din sentiment de datorie civică, ci din iubire, a rămas de atunci cea mai înaltă formă a existenţei umane, acest sâmbure de adevăr care dizolvă adânca dizarmonie şi asprimea luptei pentru existenţă ce bântuie natura întreagă".

BDD-A31142 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:27 UTC)